

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ТИПИ МОДАЛЬНОСТІ: ЇХ ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ В КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИСЛОВЛЕНЬ

FUNCTIONAL TYPES OF MODALITY: THEIR DIFFERENTIATION AND IMPLEMENTATION IN THE COMMUNICATIVE-PRAGMATIC ORGANIZATION OF STATEMENTS

Гончарук О.В.,

orcid.org/0000-0001-8811-9601

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри мовознавства

Івано-Франківського національного медичного університету

Дикан О.В.,

orcid.org/0000-0001-7213-0320

старший викладач кафедри мовознавства

Івано-Франківського національного медичного університету

У статті розглядається поняття модальності. У сфері лінгвістики ця категорія належить до однієї із базових, яка формує значення висловлення. Модальність насамперед залежить від контексту і відображає її різноманітні модифіковані значення. Саме тому є важливим у сучасній українській мові, та й у лінгвістиці загалом, з'ясування змісту, об'єму і засобів вираження зазначеної категорії, що дає можливість по-новому трактувати будову речення – основної одиниці синтаксису, і, власне, головної одиниці спілкування.

Досі немає єдиного погляду на категорію модальності. Різними мовознавцями ця категорія визначається по-різному: як граматична, як лексична, як синтаксична, як семантична чи як функціональна. У нашому дослідженні категорія модальності розглядається насамперед як функціонально-семантична категорія, оскільки основне її завдання – виявлення значень мовних одиниць саме у комунікативному процесі.

Також при вивченні категорії модальності виділяють два типи, які складають її зміст. Перший тип – передає певну інформацію, а другий – ставлення суб'єкта, який говорить, до цієї інформації. Такі два типи модальності мають різні назви: об'єктивна і суб'єктивна, зовнішньосинтаксична і внутрішньосинтаксична, первинна і вторинна, імпліцитна й експліцитна, «de re» та «de dicto» та ін. На позначення відношення змісту висловлення до дійсності і відношення мовця до змісту доцільніше використовувати терміни «об'єктивна модальність» та «суб'єктивна модальність», тому що саме такий принцип поділу лежить в основі класифікації функціональних типів модальності. Об'єктивна модальність відображає характер об'єктивних зв'язків, що наявні в тій чи іншій ситуації, на яку спрямований пізнавальний акт, тобто: зв'язки можливі, дійсні та необхідні. Суб'єктивна модальність дає оцінку з боку мовця міри пізнаваності цих зв'язків, тобто вказує на ступінь достовірності думки, що відображає реальну ситуацію, вмщуючи проблематичну, просту та категоричну достовірності.

Загалом, модальність – це комплексна, багатозначна, міжрівнева категорія. У синтаксисі – це функціонально-семантична категорія, яка ґрунтується на ідеї двобічності змісту речення (наявності в семантиці обов'язкових, первинних, об'єктивних і факультативних, вторинних, суб'єктивних значень) і служить для реалізації інтенції мовця, передає його ставлення до дійсності.

Ключові слова: модальність, функціональна модальність, об'єктивна модальність, суб'єктивна модальність, висловлення.

The article is devoted to the concept of modality. In the field of linguistics, this category belongs to one of the basic, which forms the meaning of the statement. Modality depends primarily on the context and reflects its various modified meanings. That is why it is important in modern Ukrainian language, and in linguistics in general, to clarify the content, scope and means of expression of this category, which allows a new interpretation of the sentence structure – the basic unit of syntax, and, in fact, the main unit of communication.

There is still no single view on the category of modality. Different linguists define this category differently: grammatical, lexical, syntactic, semantic, or functional. In our study, the category of modality is considered primarily as a functional-semantic category, as its main task – to identify the meanings of language units in the communicative process.

Also studying the category of modality allows to allocate two types, that make its content. The first type – transmits certain information, and the second transmits the attitude of the speaker to this information. These two types of modality have different names: objective and subjective, external-syntactic and internal-syntactic, primary and secondary, implicit and explicit, "de re" and "de dicto", and others. It is more appropriate to use the terms "objective modality" and "subjective modality" to denote the relationship between the content of the statement and the attitude of the speaker to the content, because this principle of separation underlies the classification of functional types of modality. Objective modality reflects the nature of the objective connections existing in a given situation to which the cognitive act is directed, ie: connections are possible, valid and necessary. While in the case of subjective modality the speaker assesses the degree of recogniz-

ability of these connections, ie indicates the degree of reliability of the opinion, which reflects the real situation, including problematic, simple and categorical reliability.

In general, modality is a complex, multifaceted, interlevel category. In syntax – this is a functional-semantic category, based on the idea of two-sided sentence content (the presence in the semantics of mandatory, primary, objective and optional, secondary, subjective meanings) and serves to realize the intention of the speaker, conveys his attitude to reality.

Key words: modality, functional modality, objective modality, subjective modality, expression.

Постановка проблеми. У мовознавчій літературі завжди спостерігався підвищений інтерес до категорії модальності – комплексного, багатоаспектного явища, яке залишається дискусійним, оскільки ще й досі однозначно не розв'язана проблема обсягу та змісту модальних значень, а також способів їх вираження на різних мовних рівнях, що зумовлено суперечливістю трактування категоріального статусу модальності на різних етапах розвитку лінгвістичної думки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження теорії модальності зробили В.Г. Адмоні, Ш. Баллі, В.В. Виноградов, О.М. Вольф, Г.О. Золотова, Г.В. Колшанський, Н.Ю. Шведова, Є.І. Шендельс та ін. Найновішими досягненнями у вивченні цієї категорії можна вважати дослідження Н.Д. Арутюнової, І.Р. Вихованця, Н.В. Гуйванюк, Г.П. Немця, Т.В. Телецької, Б.В. Хричикова, В.А. Чолкан, С.Т. Шабат, В.Д. Шинкарука та ін. У відповідних лінгвістичних працях обговорено проблеми категорії модальності, засоби її вираження, способи її презентації і постійної реалізації в мовленні. Але не всі аспекти, пов'язані з модальністю, досліджені вичерпно.

Постановка завдання. Відомо, що модальність є однією із основних лінгвістичних категорій, яка формує значення висловлення. Залежно від контексту, інтонації вона може виступати в різних модифікованих значеннях та їх відтінках. Відповідно й засоби вираження цієї категорії також різноманітні. Саме тому є важливим у сучасній українській мові (й у лінгвістиці загалом) встановлення змісту, об'єму і засобів вираження зазначеної категорії, оскільки її з'ясування дасть змогу по-новому трактувати будову речення – основної одиниці синтаксису, головної одиниці спілкування.

Виклад основного матеріалу. Серед мовознавців немає єдиного погляду на категорію модальності. Існує багато поглядів на те, до якого рівня мови віднести модальність, як визначити зміст цієї категорії. Різними авторами модальність визначається по-різному: як логічна, як граматична, як лексична, як синтаксична, як семантична або як функціональна категорія. Виділення в категорії модальності її різних видів про-

диться дослідниками інтуїтивно, не на єдиній основі, в результаті чого вона сприймається як суто механічна сума різнорідних значень. Одні вчені розглядають цю категорію тільки як граматичну, тому що, на їхню думку, різні модальні значення виражаються різними граматичними моделями речень; якщо ж модальні відношення не знаходять відбиття в особливостях структурної побудови речення, то ці значення не можуть розглядатися як лінгвістичні [3, с. 294]. Прихильники іншого погляду відносять модальність до лексико-граматичного рівня мови, включаючи в її сферу слова, які своїми лексичними значеннями виражають широку гаму відношення до дійсності: можливість, бажання, готовність виконати яку-небудь дію й т.д.; характеризують більшу чи меншу міру достовірності, смислу речення, тобто ступінь відповідності цього сенсу реальній дійсності і (або) той чи інший ступінь проблематичності (= обґрунтованості) вираженого реченням знання про зовнішній або внутрішній світ людини [10, с. 56]. Дехто називає модальність «синтаксичною категорією» [12, с. 1], яка є «виявом суб'єктивно-об'єктивних відношень відображеного в реченні явища до дійсності» [27, с. 584]. Інші вчені вважають, що модальний зміст висловлення реалізується в усьому його складі й не впливає на його структуру. На їхню думку, модальність мовлення є загальною семантичною категорією (В. В. Виноградов [4, с. 57], Г. В. Колшанський [17, с. 97], І. Б. Хлебнікова [30, с. 9]), оскільки модальний зміст може бути виражений різними мовними засобами. До них відносяться граматичні (морфологічні) - спосіб, лексичні (модальні слова), лексико-граматичні (модальні дієслова) та інтонаційні засоби. Це робить «визначення мовної модальності з урахуванням формальних засобів вираження дуже складним» [14, с. 17]. І.Р. Вихованець відносив модальність до «реченневих категорій суб'єктивного семантико-синтаксичного спрямування» [5, с. 62]. Також модальність розглядалася і як об'єктивно-відносна категорія, оскільки відношення мовця до дійсності уявлялося «типізованим, об'єктивованим засобом самої мови» [25, с. 241-242]. Найбільш всебічно статус категорії мовної модальності можна встановити, якщо

за основу брати підхід, запропонований у працях І. І. Мещанінова [21, с. 67], згодом поглиблений у роботах В.В. Виноградова. Відповідно до цього підходу модальність трактується як «понятійна категорія», що передає поняття, які «не описуються за допомогою мови, а виявляються в ній самій, у її лексиці, у граматичному ладі й просодії» [21, с. 14]. Зокрема, широке тлумачення категорії модальності подає «Лингвистический энциклопедический словарь» за редакцією В.М. Ярцевої, де категорія модальності трактується як «функціонально-семантична категорія, яка виражає різні види відношення висловлення до дійсності, а також різні види суб'єктивної кваліфікації того, що повідомляється [20, с. 303]. Деякі з дослідників (зокрема Г.П. Немец) [22, с. 4] вважають, що лінгвістична модальність повинна розглядатися як модальність функціональна, тобто така, що бере участь у процесі вираження відношень. «Функціонально-семантичний аналіз модальності спрямований на вивчення механізму функціонування в мовній системі різних модальних явищ, зіставлення потенційного й цільового аспектів модальної функції мови, розгляд тих аспектів явища модальності, які дозволяють їй виконувати свою основну функцію – служити одним з компонентів комунікативної системи» [19, с. 14]. Тому модальність виникає тільки в комунікації, а модальні відношення семантично значеннєві й можуть бути описані у ряді простіших модальних смислів. І мовець, який представляє такі модальні смисли, постає свого роду «субстанцією, яка виступає у висловленні як експліцитний чи імпліцитний семантичний суб'єкт» [1, с. 54].

У сучасній лінгвістичній літературі прибічниками теорії функціонального поля (В.М. Ярцева, Т.М. Корольова, Б.В. Хричиков, Т.В. Телецька, В.Д. Шинкарук та ін.) зміст модальності досить часто пов'язують з розумінням мікрополя дійсності і недійсності, які у свою чергу співвідносяться з логічним уявленням про реальність або нереальність. Таке розуміння сутності модальності значно звужує її зміст. Як стверджує Б.В. Хричиков, «категорійне значення модальності вміщене у сферу, обмежене ствердженням або припущенням (реальністю або ірреальністю)... У межах цієї сфери розміщуються і укладаються різного роду проміжні відтінки, що виражають тільки більшу або меншу вірогідність (невірогідність) реального або ірреального (передбачуваного) факту, про який повідомляється» [31, с. 24]. Таке розуміння мовної модальності визначається в «Російській граматиці» як «об'єк-

тивно-модальне» [8, с. 214]. Не спростовуючи і не відкидаючи думки Б. В. Хричикова і положення «Російської граматики», водночас вважаємо, що лінгвістична модальність насамперед повинна розглядатися як модальність функціональна, тобто така, яка за допомогою своїх засобів вираження бере участь у процесі реалізації відношень. Але можлива й модальність іншого рівня, коли спостерігається модальне відношення до модального вираження. Із сказаного випливає, що модальність як лінгвістична категорія служить для реалізації відношень.

«Будь-яке висловлення може бути ніби дво-ярусним, тобто складатися із основного, предметно-логічного та оцінно-емоційного змісту» [17, с.140-141]. Мається на увазі, що перший ярус передає певну інформацію, а другий – ставлення суб'єкта, який говорить, до цієї інформації. Такі два яруси модальності називають по-різному: об'єктивна і суб'єктивна, зовнішньосинтаксична і внутрішньосинтаксична, первинна і вторинна, імпліцитна й експліцитна та ін. [16, с. 151-157]. Усі варіанти такої диференціації є розмежуванням їх з боку плану вираження. Більшість дослідників (В.В. Виноградов, Н.Ю. Шведова, А.Б. Шапіро та ін.) дотримуються думки, що для позначення відношення змісту висловлення до дійсності і відношення мовця до змісту слід використовувати терміни «об'єктивна модальність» та «суб'єктивна модальність». Саме такий принцип поділу, який ґрунтується на протиставленні об'єктивно-і суб'єктивно-модальних значень, лежить в основі класифікації функціональних типів модальності в дослідженнях не тільки багатьох вітчизняних лінгвістів, але й представників Празької школи у зв'язку з їх роботою над трансформаційною граматиною, що відрізнялася прагненням повніше охопити всі мовні явища, які з різних точок зору могли б трактуватися як модальні.

Енциклопедія «Українська мова» трактує модальність у граматичній структурі української мови «як морфологічну дієслівну категорію способу» і «як синтаксичну категорію речення». А власне синтаксичну модальність поділяє «на об'єктивну і суб'єктивну» [27, с. 453]. «Об'єктивна модальність – обов'язкова ознака будь-якого висловлення, одна з категорій, яка формує предикативну одиницю – речення. На синтаксичному рівні об'єктивна модальність представлена протиставленням форм синтаксичного дійсного способу формам синтаксичних ірреальних способів /умовного, бажального, повиннісного, спонукального/. Об'єктивна модальність органічно пов'язана з категорією часу та диференційована

за ознакою часової визначеності. Об'єктивно-модальні значення організуються в систему протиставлень, яка виявляється в граматичній парадигмі речення» [20, с. 303]. Суб'єктивна модальність «виражає оцінку мовцем змісту висловлення (впевненість чи невпевненість, імовірність, експресивну оцінку)» [7, с. 134-135].

В основу розуміння об'єктивної й суб'єктивної модальності була покладена думка В.В. Виноградова, висловлена у відомій роботі «Про категорію модальності й модальні слова у російській мові». Як вважає вчений, мовна модальність, з одного боку, «виражає відношення змісту мовлення до дійсності»; у цьому плані будь-яке «цілісне вираження думки ... відбиває дійсність у тій або іншій формі висловлення..., виражає одне з тих значень, які у своїй сукупності утворюють категорію модальності» [4, с. 56]. З іншого боку, модальність виконує «функцію вираження відношення до повідомлюваного з боку мовця» [4, с. 87]. Ці модальні значення, що «виражають суб'єктивну оцінку якої-небудь думки, якого-небудь повідомлення», на думку багатьох лінгвістів [4, с. 80], не є обов'язковими для всякого висловлення й на відміну від модальних значень, що співвідносять зміст висловлення з дійсністю, найчастіше відсутні в багатьох мовних реалізаціях.

Концепція співвідношення об'єктивної і суб'єктивної модальності в найбільш завершеному вигляді представлена у працях відомого швейцарського дослідника Шарля Баллі, який модальність вважав синтаксичною категорією. Він говорив про те, що у висловленні протиставляється об'єктивний зміст / диктум / індивідуальній оцінці висловлюваних фактів чи втіленій позиції суб'єкта думки щодо об'єктивного змісту / модусу /. Стосовно плану вираження Ш. Баллі зазначає, що модус може бути представлений різноманітними мовними засобами. Найбільш повна граматична форма судження – складнопідрядне речення, де модус виражений головною, а диктум – підрядною частиною. Проте таке ж значення може виражатися морфологічно або тільки інтонаційно. Диктум певним чином віднесений до дійсності, тобто вміщує в собі певну модальність, яку часто називають об'єктивною. Мовознавець вважає її імпліцитною, яка впроваджена в саме повідомлення, модальністю [2, с. 43-48].

Л. С. Єрмолаєва розрізняє дві основні модальності – «внутрішню» і «зовнішню». Г.П. Немец кваліфікує їх як імпліцитну та експліцитну [22, с. 83]. Г.О. Золотова у більш розгорнутій формі

подає визначення категорії модальності і включає такі три значення: 1) відношення висловлення до дійсності з погляду того, хто говорить; 2) відношення того, хто говорить, до висловлення; 3) відношення суб'єкта дії до дії [15, с. 65]. Пізніше Г.О. Золотова розрізняє внутрішньосинтаксичну і зовнішньосинтаксичну модальність [16, с. 153]. Під «внутрішньою» модальністю розуміється відношення суб'єкта дії до здійснюваної ним дії; під «зовнішньою» – відношення змісту речення до дійсності в плані реальності – нереальності (I тип) і ступінь упевненості того, хто говорить, у повідомлюваних ним фактах (II тип) [13, с. 97]. Розглянуті «модальності першого і другого типу співвідносяться як основна і додаткова модальності речення» [11, с. 122]. Легко помітити, що і в такому формулюванні виділяються три значення модальності, аналогічні до тих значень, які представляла Г.О. Золотова у своїх попередніх працях. Всі три види модальних значень не взаємовиключають, а доповнюють один одного, оскільки вони пов'язані один з одним і входять в загальне поняття модальності. Найбільшу схожість можна побачити між першим і другим значеннями, сформульованими Г.О. Золотовою, та першим і другим типами «зовнішньої» модальності об'єднаними Л.С. Єрмолаєвою в один вид «зовнішньої» модальності. Внутрішньосинтаксичну модальність теж необхідно розмежувати на два підтипи: 1) відношення між суб'єктом та його предикативною ознакою; 2) відношення між суб'єктом та чужою предикативною ознакою [16, с. 150].

Чеський лінгвіст Мирослав Грепл виділяє три аспекти модальності: «модальність загальну» (основну), а всередині неї – чотири модальні статуси (повідомлення, питання, наказ, побажання), які мовець надає граматичній формулі речення під час її реалізації у висловлюванні, «модальність волонтактивну» і «модальність істинності» (правдивості) [9, с. 277, 278, 286, 294]. Крім того, з подальших міркувань автора можна побачити, що «волонтактивна модальність» виражає відношення суб'єкта дії до дії, а «модальність істинності» – ступінь упевненості того, хто говорить, в реальній значущості змісту висловлення. Загальна модальність є істотною рисою кожного висловлення, яке має конститутивний характер, дві інші - факультативний [14, с. 13.].

У логіці та лінгвістиці виокремлюють два типи модальності у формі *de dicto* та у формі *de re*. «У формі *de dicto* модальний оператор приписується реченню (судженню)» [6, с. 13], який знаходиться перед реченням і діє на всю пропози-

цію; «у формі *de re* модальність приписує певну ознаку речі» [6, с. 13]. Структуру модальності можна розглядати як модальну рамку, яка накладається на пропозицію у випадку модальності *de dicto* і на дескриптивний компонент значення лексичної одиниці у випадку модальності *de re*.

У сучасному мовознавстві об'єктивну і суб'єктивну модальності теж позначають термінами «*de re*» та «*de dicto*» (О.Ш. Аймагамбетова, О.В. Зеленщиков). О.В. Зеленщиков модальність називає «семантико-прагматичною категорією, яка керує процесом інтерпретації висловлення» [29, с. 5]. На його думку, «об'єктивна модальність (*de re*) фіксує напрямок інтерпретації від пропозиції до світу (світ «змінюється» у відповідності із заданою пропозицією)» [29, с. 9], тоді як «суб'єктивна модальність (*de dicto*) розглядається як вказівка на інтерпретацію висловлення, спрямовану від світу до пропозиції» [28, с. 36], тобто пропозиція трактується залежно від того, як насправді відбуваються події.

О.Ш. Аймагамбетова виділяє ще один тип модальності – відношення суб'єкта до предикативної ознаки іншого суб'єкта [28, с. 59]. Цей тип модальності протиставляється модальностям *de re* та *de dicto*, належить диктальній інформації, його ще можна назвати внутрішньосинтаксичним, що виражає модальність *de dicto*, виражаючому модальність *de re*.

Цікавою є думка Ю.С. Степанова про те, що модальність – «об'єктивно-відносна категорія», яка є «уявленням дійсності з точки зору суб'єкта мовлення – «я», того, хто говорить, але з точки зору типізованої, об'єктивізованої раз і назавжди – для даного стану мови – засобами самої мови» [26, с. 141]. Він диференціює об'єктивну і суб'єктивну модальність на основі відношення їх до предиката: «суб'єктивна модальність може бути приписана тільки особі «я» і виражена в самому предикаті. Навпаки, об'єктивна модальність може бути винесена поза предикат, в «модальну рамку» і означає, по суті, не модальність, а те, що здавалось» [26, с. 142].

Крім модальності речення, дослідники виділяють також модальність зв'язного мовлення (тексту). На думку Я.Г. Солганика, це найважливіша семантична категорія тексту. Поряд з логічним розвитком теми, думки кожне речення містить модальне значення, завдяки чому визначається багато в чому тон, стиль тексту, ступінь його об'єктивності чи суб'єктивності, емоційної насиченості. Тут принципово важливо розмежувати зовнішньомодальні та внутрішньомодальні засоби. Якщо перші визначають загальний харак-

тер модальності тексту, то другі, взаємодіючи з зовнішньомодальними засобами, розвивають, конкретизують, диференціюють загальну модальність тексту, зумовлюючи багатоманітність форм модальності [24, с. 72-73].

Більшість дослідників сходяться на думці, що модальними є два типи: об'єктивне (онтологічне) та суб'єктивне. Об'єктивна модальність відображає характер об'єктивних зв'язків, що наявні в тій чи іншій ситуації, на яку спрямований пізнавальний акт, тобто: зв'язки можливі, дійсні та необхідні. Суб'єктивна модальність дає оцінку з боку мовця міри пізнаваності цих зв'язків, тобто вказує на ступінь достовірності думки, що відображає реальну ситуацію, вміщуючи проблематичну, просту та категоричну достовірності.

Незважаючи на термінологічну різноманітність на позначення категорії модальності, можемо виділити спільний критерій: відношення змісту висловлення до дійсності з погляду мовця. Особливість цієї різноманітності полягає в тому, що різні визначення не виключають, а доповнюють одне одного; це свідчить про складність та багатоплановість самого поняття. Така складність, про яку говорять усі дослідники, багато в чому визначається тим, що в модальності поєднуються ключові поняття комунікативного процесу: об'єктивна дійсність, висловлення та його автор – мовець.

Призначення всіх модальних явищ розкривається під час реалізації в мовленні об'єктивно- і суб'єктивно-модальних функцій. Об'єктивно-модальні значення протиставляються суб'єктивно-модальним як обов'язкові факультативним. Проте варто додати, що «об'єктивна і суб'єктивна модальності взаємодіють, але не перехрещуються» [16, с. 149].

Цілком слушним є зауваження В.З. Панфілова: «Між значеннями суб'єктивної і об'єктивної модальності і способами їх мовного вираження немає чіткої межі» [23, с. 45]. Така чітка диференціація модальності властива формально-граматичному рівню мовної системи, але в процесі мовленнєвої реалізації нерідко ці межі стираються.

Сфера модальних значень не обмежується діапазоном «об'єктивність – суб'єктивність». «Модальність виявляється і в здатності граматичалізованого поняття реальності / ірреальності формувати комунікативний процес та реалізувати подібним чином інтенцію мовця» [33, с. 5] і, як наслідок, має пряме відношення до прагматичного аспекту речення. «Значення, які становлять модальність речення, є в основному комунікативно-інтенційними. Вони накладаються на

власне семантичні значення, модифікують їх, забезпечуючи актуальне прив'язання речення до референтної ситуації та введення його в текст» [32, с. 154].

Аналіз лінгвістичної літератури і мовного матеріалу дозволяє виділити окремий функціональний клас компонентів, який відображає процеси, пов'язані з актуалізацією висловлення в мові. Зазначений функціональний клас мовних одиниць – маркерів прагматичних аспектів висловлення – є відносно обмеженим прагматичним мовним полем. У нього включаються вставлені елементи, які в процесі породження мовлення виконують функції другорядних операторів (модалізаторів), необхідних для організації висловлення.

Спроби багатьох лінгвістів вивести комунікативну диференціацію речень-висловлень за рамки модальності (див. праці Т.П. Ломтева, Г.О. Золотової, В.З. Панфілова та ін.) свідчать про прагнення «зрівняти» її об'єм з модальністю

в логіці. При цьому ігнорується історичний зміст кореляції «мова-мовлення».

Оскільки в генезисі мовлення передують мові, а комунікативна функція – іншим функціям мови, треба визнати, що диференціація комунікативно-прагматичних типів висловлення лежить в основі категорії модальності. Тому основними типами модальності є функціональні типи модальності.

Висновки. Із сказаного можемо зробити висновок, що модальність – комунікативна категорія, яка є реальною тільки в дії, оскільки сприяє реалізації інтенції мовця, передає його відношення до дійсності, актуалізує об'єктивний зміст способом «прив'язування» його до ситуації мовлення, крім того, може наповнювати висловлення й суб'єктивними значеннями. Мова сама по собі є лиш тим первинним матеріалом, певною системою елементів, які набувають свого значення тільки в процесі актуалізації за допомогою засобів втілення модальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Алисова Т.Б. Дополнительные отношения модуса и диктума. *Вопросы языкознания*. 1971. №1. С. 54-64.
2. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. Москва : Изд-во иностр. лит., 1995. 416 с.
3. Будагов Р.А. Введение в науку о языке. Москва : Просвещение, 1958. 436 с.
4. Виноградов В.В. О категории модальности и модальных словах в русском языке. *Избранные труды: Исследования по русской грамматике*. Москва : Наука, 1975. С. 53-87.
5. Вихованець І.Р. Грамматика української мови. Синтаксис : підручник. Київ : Либідь, 1993. 368 с.
6. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки. Москва, 2002. – 280 с.
7. Ганич Д.І. Словник лінгвістичних термінів. Київ : Вища школа, 1985. 360 с.
8. Грамматика русского языка : в 2 т. Москва, 1954. Ч.2 : Синтаксис. 444 с.
9. Грелл М. О сущности модальности. *Языкознание в Чехословакии, 1956-1974* : сб. статей / под ред. А.Г. Широковой. Москва : Прогресс, 1978. С. 277-301 с.
10. Дешериева Т.И. Субъектно-объектные отношения в разноструктурных языках. Москва : Наука, 1985. 168 с.
11. Ермолаева Л.С. К вопросу о соотношении модальности и предикативности (на материале современных германских языков). *Филологические науки*. 1963. № 4. С. 119-126.
12. Ермолаева Л.С. Система средств выражения модальности в современных германских языках (на материале немецкого, английского, шведского и исландского языков): автореф. дис. ... канд. филол. Наук : 10.02.19 «Общее языкознание». Москва, 1964. 15 с.
13. Ермолаева Л.С. Типология системы наклонения в современных германских языках. *Вопросы языкознания*. 1977. № 4. С. 97-106.
14. Зверева Е.А. Научная речь и модальность: (Система англ. глагола). Ленинград, 1983. 158 с.
15. Золотова Г.А. О модальности предложения в русском языке. *Филологические науки*. 1962. № 4. С. 65-79.
16. Золотова Г.А. Очерк функционального синтаксиса русского языка. Москва : Наука, 1973. 351 с.
17. Колшанский Г.В. К вопросу о содержании языковой категории модальности. *Вопросы языкознания*. 1961. №1. С. 94-98.
18. Колшанский Г.В. Соотношение субъективных и объективных факторов в языке. Москва : Наука, 1975. 231 с.
19. Королева Т. М. Интонация модальности в звучащей речи. Киев : Высшая школа, 1989. 147 с.
20. Лингвистический энциклопедический словарь / под ред. В.Н. Ярцевой. Москва : Большая энциклопедия, 1998. 685 с.
21. Мещанинов И.И. Члены предложения и части речи. – Москва-Ленинград : 1945. 321 с.
22. Немец Г.П. Актуальные проблемы модальности в современном русском языке. – Ростов-на-Дону, 1991. 187 с.
23. Олійник З.П. Вставні і вставлені компоненти у структурі висловлювання і тексту : автореф. дис. ... канд. філол. Наук : 10.02.15 «Загальне мовознавство». Донецьк, 2002. 19 с.

24. Солганик Г.Я. О модальном значении синтаксических конструкций. *Русский язык в школе*. 1988. № 5. С. 66-73.
25. Степанов Ю.С. Методы и принципы современной лингвистики. Москва : Наука, 1975. 311 с.
26. Степанов Ю.С. Семиотика. Москва : Наука, 1971. 167 с.
27. Українська мова. Енциклопедія / редкол.: В.М. Русанівський, О.О. Тараненко (співголови), М.П. Зяблюк та ін. Київ : Укр. енцикл., 2000. 752 с.
28. Українська мова / за ред. проф. П.С. Дудика. Ч. 1. Київ : Вища школа, 1993. 420 с.
29. Функциональные, типологические и лингводидактические аспекты исследования модальности : тезисы докладов конференции. Иркутск, 1990. 128 с.
30. Хлебникова И.Б. Сослагательное наклонение в английском языке. Калинин, 1971. 174 с.
31. Хричиков Б.В. Категорія модальності, її обсяг і засоби вираження в сучасній російській мові : автореф. дис. ... доктора філол. наук : 10.02.01 «Українська мова». Київ, 1994. 33 с.
32. Чолкан В.А. Співвідношення об'єктивної та суб'єктивної модальності в односкладних інфінітивних реченнях. *Структура та семантика мовних одиниць у функціональному аспекті* : зб. наук. праць. Чернівці, 1996. С. 152-163 с.
33. Шабат С.Т. Категорія питальної модальності в сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова». Івано-Франківськ, 2000. 19 с.

УДК 82.091

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.1.5>

СТРАТЕГІЇ СЕТА ГРЕМА-СМІТА І БЕНА ВІНТЕРСА В МЕШАП-ТРАНСФОРМУВАННІ РОМАНІВ ДЖЕЙН ОСТІН І ЛЬВА ТОЛСТОГО

STRATEGIES OF SETH GRAHAME-SMITH AND BEN WINTERS IN THE MASH-UP TRANSFORMATION OF JANE AUSTIN'S AND LEV TOLSTOY'S NOVELS

Гурдуз А.І.,

orcid.org/0000-0001-8474-3773

кандидат філологічних наук, доцент,

докторант кафедри української та зарубіжної літератури і порівняльного літературознавства
Бердянського державного педагогічного університету

Мешап-проза у 2020-х рр. переходить у фазу дифузії у фентезійному масштабі. Метою пропонованої статті є вперше визначити специфіку ідеологічних стратегій у практично не досліджених романах «Гордість і упередження і зомбі» Дж. Остін і С. Грем-Сміта, «Розум і почуття та гади морські» Дж. Остін і Б. Вінтерса та «Андрюїд Кареніна» Л. Толстого і Б. Вінтерса. Ключовими при цьому стають виявлення своєрідності інтертексту вказаних творів, з'ясування трансформації в мешап-обробках пафосного складника класичних текстів і гендерного акценту в варіаціях романів Дж. Остін.

Сучасний фентезійний роман насичений мешап-елементами, що свідчить про продуктивність мешап-рішень, демонструє їхній варіативний спектр, а також підґрунтя появи фентезійного піджанру. При зовнішньому збереженні структури базового тексту «Гордості і упередження» Дж. Остін, мешап-версія С. Грем-Сміта набуває нової ідейної векторності. Посилений т. зв. співавтором патріотичний пафос роману органічно вписаний у текст XXI ст.: увиразненню національної ідеї сприяє доданий С. Грем-Смітом східний вектор в інтертексті роману. Для підкреслення патріотичного пафосу в мешап-версії «Анни Кареніної» Б. Вінтерс, як і в «Розумі і почуттях та гадах морських», також звертається до мотиву національного протистояння невідомому злу – інопланетній загрозі. Водночас зауважимо виведення в мешап-версії на перший план глобальних проблем паралельно зі зниженням духовно-етичного складника вихідного тексту, а також певну його фарсовізацію.

У трансформуванні класичних романів Дж. Остін і Л. Толстого мешап-романісти С. Грем-Сміт і Б. Вінтерс застосовують спільний жанровий інструментарій в аранжуванні співвідносних сюжетних ситуацій, проте мають дещо відмінні ідеологічні стратегії. Останні стосуються, в першу чергу, питань власне національної ідентичності та отримують позитивну векторність стосовно оригінального твору – у випадку з текстами Дж. Остін і негативну – у разі з текстом Л. Толстого. Активний у мешап-варіаціях англійського класика гендерний фактор органічний посиленню жіночого начала у світовому фентезі початку XXI ст. у цілому. Вагому роль у моделюванні «апгрейдної» художньої реальності класичних романів отримують характер інтертексту і пафос. Очевидним у компаративному вивченні стає також виховний потенціал мешап-романів.

Положення цієї статті можуть бути розгорнуті й доповнені в ширших дослідженнях мешап-романістики, а їхню верифікацію забезпечує системний розгляд сучасного фентезі як динамічного цілого.

Ключові слова: фентезі, мешап, інтертекст, стратегія, вектор, пафос.